

ЦІНОВИЙ АСПЕКТ СТВОРЕННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ НА КООПЕРАТИВНИХ ЗАСАДАХ

Проаналізовано передумови створення сільськогосподарських кооперативів в агропродовольчому секторі. Висвітлено зарубіжний досвід їх функціонування та можливість створення в Україні. Розглянуто необхідність посилення ролі сільськогосподарських товаровиробників у створенні доданої вартості та виявлено основні проблеми її формування.

Постановка проблеми

Ефективність функціонування ринку сільськогосподарської продукції і забезпечення підвищення доходів сільськогосподарських товаровиробників залежить від ефективних каналів реалізації продукції. Проте, наразі сільськогосподарські товаровиробники практично не беруть участь у створенні доданої вартості, оскільки вони реалізують тільки сировину. Переробку та реалізацію готової продукції здійснюють інші учасники маркетингового ланцюга. Відтак, необхідним є забезпечення участі сільськогосподарських товаровиробників у створенні і розподілі доданої вартості та можливість відстоювання інтересів сільськогосподарських товаровиробників через їх кооперування. Тому, потрібно науково обґрунтувати їх об'єднання у вертикально інтегровані структури, які дають можливість створення доданої вартості продукції та збільшення прибутку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

У вітчизняній економічній науці проблеми розвитку інтеграції та кооперації досліджені у працях відомих науковців В. Андрійчука, О. Варченко, В. Гончаренка, О. Гудзинського, В. Зіновчука, П. Макаренка, М. Маліка, Л. Молдаван, Л. Мельника, В. Месель-Веселяка, О. Радіонової, П. Саблука, О. Серової, В. Яценка та ін. Поняття доданої вартості розглядалося у працях С. Брю, К. Макконнелла, М. Портера, А. Зайцевої та ін. Визначаючи значний внесок та отримані наукові результати науковців, необхідно зазначити, що деякі аспекти потребують врахування особливостей створення доданої вартості в умовах вертикально інтегрованих маркетингових систем, зокрема, м'ясопереробної галузі, що й робить тему актуальною.

Мета дослідження полягає в узагальненні теоретичних і методичних засад, розробці практичних рекомендацій щодо виявлення перспектив формування доданої вартості у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження є процес створення доданої вартості у кооперативних формуваннях. За допомогою *абстрактно-логічного методу*, а саме його прийомів індукції, дедукції, аналогії, співставлення визначено сутність поняття „додана вартість” і сформульовано висновки. Для виявлення проблеми створення доданої вартості та визначення основних напрямів її подолання використано *метод аналізу і синтезу*. Економічну оцінку цінової ситуації на ринку м'яса та м'ясопродуктів зроблено за допомогою *статистико-економічного методу*, зокрема, його прийомів – порівняння, графічного тощо. *Монографічний метод* застосовувався для економічного обґрунтування необхідності створення доданої вартості в окремих інтеграційних структурах м'ясопереробної галузі.

Результати дослідження

Для продовольчої безпеки країни важливу роль відіграє м'ясопереробна галузь, оскільки м'ясо і м'ясопродукти є одним із основних продуктів харчування населення. Економічна криза, охопивши всі галузі аграрного сектора, призвела до погіршення стану м'ясопереробної промисловості, на що, у першу чергу, вплинула низька платоспроможність населення та значна пропозиція низькоякісної дешевої імпортової м'ясопродукції, внаслідок чого суттєво зменшилися обсяги виробництва, що і зумовило витіснення із внутрішнього ринку вітчизняних товаровиробників іноземними. У свою чергу, рівень закупівельних цін на сировину не дає змоги товаровиробникам забезпечити розширене відтворення виробництва та перехід вітчизняної м'ясопереробної галузі на інноваційну модель розвитку. Важливо детально дослідити формування ланцюга створення та механізму розподілу доданої вартості у м'ясопереробній галузі, розуміючи, що товаровиробники повинні взаємодіяти з переробними підприємствами та кінцевими споживачами.

У Житомирській області м'ясопереробна галузь представлена понад 50 підприємствами різних форм власності і спроможна забезпечити потреби ринку області власною продукцією. Питання придбання сировини для переробки на підприємствах є одним із найпроблемніших у діяльності м'ясопереробних підприємств. За результатами діяльності 2010 р., м'ясопереробна галузь області у загальному обсязі виробництва продукції харчової промисловості займає 10 %. Обсяг реалізованої продукції складає 350 млн грн.

Кооперативна вертикальна інтеграція на некомерційних засадах невілює проблему міжгалузевих цін і збільшує прибуток, а також знижує споживчі ціни в межах продуктового ланцюжка [9, с.12]. Ціни на ринку м'яса схильні до значних коливань і залежать від якості, умов постачання, кількості посередників та інших чинників (табл. 1).

Таблиця 1. Середні споживчі ціни на м'ясо в Житомирській області, грн/кг

Показник	Рік							2011 р. до 2005 р. +,-
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Яловичина	20,34	22,1	23,11	34,33	37,8	37,27	43,39	23,05
Свинина	24,88	25,5	24,38	37,7	41,54	39,65	42,8	17,92
Птиця	13,47	12,87	12,70	17,08	15,97	18,1	19,33	5,86
У середньому	19,56	20,14	20,06	29,70	31,77	31,67	35,17	15,61

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області [13, с. 22–24].

Зокрема, у 2005 р. середні споживчі ціни на м'ясо в Житомирській області становили у середньому серед всіх категорій м'яса 19,56 грн, то в 2011 р. цей показник збільшився майже у 2 рази і становить 35,17 грн.

Проаналізуємо середні споживчі ціни на м'ясопродукти в Житомирській області за 2005–2011 рр. (табл. 2).

Таблиця 2. Середні споживчі ціни на м'ясопродукти у Житомирській області, грн/кг

Показник	Рік							2011 до 2005 р. +,-
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Ковбаса варена	16,49	16,90	20,19	27,25	33,89	37,77	41,45	24,96
Сосиски, сардельки	15,32	16,86	17,86	17,86	28,82	32,28	34,76	19,44
Ковбаса копчена	23,78	24,64	26,99	34,31	42,08	49,15	53,57	29,79
У середньому	18,53	19,47	21,68	26,47	34,93	39,73	43,26	24,73

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області [13, с. 25–27].

З даних табл. 2 видно, що середні споживчі ціни на м'ясопродукти в Житомирській області підвищилися майже в 2,5 рази, що, у свою чергу, показує частку доданої вартості створеної переробними підприємствами.

Сільське господарство виробляє і реалізує сировинну продукцію, а тому треба усвідомити відому економічну істину, що всі галузі економіки, які реалізують сировину, здебільшого є збитковими. Формування прямих відносин між виробником і споживачем полягає в уникненні залежності від посередницьких структур та покращенні взаємовідносин ніж виробником і споживачем, що, перш за все, дає можливість залишати більшу частину доданої вартості на виробничому рівні [4, с. 77].

Додана вартість (англ. – *added value*, рос. – *добавленная стоимость*) – різниця між вартістю продукції (послуг), створеної і реалізованої даним підприємством, і вартістю затрат на придбання й переробку сировини та матеріалів. Це вартість, яка прирощена на даному підприємстві [6, с. 172]. Необхідно зазначити, що термін „додана вартість” почав широко застосовуватися

тільки в кінці ХХ ст. Створена у сільському господарстві додана вартість реалізується в сировині не більше 15–17 %, а решта 85 % – у переробній і торговельній галузях та посередників [11, с. 28].

Для того, щоб бути не лише рівноправними суб'єктами ринку, але й досягати певних переваг у конкуренції, товаровиробники повинні прагнути до взаємодії [7, с. 127]. Тому, на сучасному етапі розвитку сільськогосподарських товаровиробників необхідною умовою економічного зростання є створення вертикально інтегрованих структур кооперативного типу. Зарубіжний досвід свідчить про ефективність функціонування кооперативів, що, у свою чергу, доводить необхідність створення аналогічних структур в Україні. Кооператив являє собою особливий тип підприємства, створений добровільним об'єднанням капіталів і зусиль сільськогосподарських товаровиробників, які є одночасно його власниками і клієнтами, але при цьому залишаються самостійними суб'єктами господарювання і створюють додану вартість в межах єдиного технологічного циклу.

Сільськогосподарська кооперація існує практично у всіх розвинутих країнах, але найбільші масштаби вона набула в країнах Західної, особливо Північної Європи, США, Канади, де практично кожен фермер є членом двох і більше кооперативів. В Японії частка кооперації у збуті сільськогосподарської продукції становить понад 90 %, у Швеції, Данії 80–85 %, у Норвегії – понад 80 %, у Фінляндії – 70–80 %, у Голандії – 50–60 %, у Німеччині – 36–40 %. Багаторічний досвід функціонування сільськогосподарських кооперативів у кожній із розвинутих країн, залежно від специфіки економічних і природних умов, характеризується рядом особливостей [8, с. 261].

В аграрному секторі Канади найбільше кооперативів у тих сферах, де створюється значна частка доданої вартості. Насамперед, це переробка і реалізація молока й молочних продуктів, переробка зерна і виробництво хлібобулочних виробів, переробка м'яса на м'ясні продукти, а також оптова і роздрібна торгівля перерахованими продуктами. У кожній із цих сфер створюється додана вартість продукції, яка від 100 до 400 % перевищує вартість первинного сільськогосподарського продукту. Частина цієї вартості у вигляді кооперативних виплат дістається сільськогосподарським виробникам [10, с. 139]. Важливим показником в оцінці діяльності сільськогосподарських кооперативів Канади є вартість економічного виробництва товарів і послуг (VA). Крім того, відносно вагомими показниками є також валова додана вартість (GVA) – це сума зароблених коштів до оподаткування (NEBT), заробітної плати (W) і ставки за боргами (кредитами) (I). Різниця (DEP) – калькулюється від GVA і NVA [3]. Це виглядає таким чином:

$$GVA = NEBT + W + I \text{ і } NVA = GVA - DEP \quad (1)$$

Покращити фінансове становище сільськогосподарських товаровиробників можливо завдяки збільшенню вартості сільськогосподарських товарів шляхом переробки на продукти харчування. Проте, цей складний процес потребує

значних витрат, тому товаровиробникам необхідно об'єднувати зусилля та створювати вертикально інтегровані структури.

Кооперація є формою економічного захисту сільськогосподарських товаровиробників, важливою складовою соціально орієнтованої ринкової економіки [12, с. 117]. У зв'язку з цим, виникає потреба створення доданої вартості товаровиробниками у м'ясопереробній галузі для забезпечення її прибутковості. Необхідним етапом є перерозподіл доданої вартості за рівнем виробництва, продуктивністю персоналу, обсягами реалізації продукції та рівнем капіталізації у даному процесі.

В цілому у Житомирській області в 2011 р. налічувалося 94 кооперативи, серед них 13 заготовельних, 6 сервісних, 71 багатофункціональне, 4 інших, які надавали послуги із заготівлі, зберігання, транспортування і реалізації сільськогосподарської продукції. Житомирською обласною радою розроблений прогноз щодо створення кооперативів на перспективу, в якому зазначено, що до 2015 року в області буде створено 140 кооперативів [5, с. 67]. У цілому по Україні, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України, № 557 від 03.06.2009 р. «Про затвердження державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 р.», передбачається створення 10,5 тис. сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Незважаючи на збільшення за останні роки кооперативного сегменту аграрного ринку та усвідомлення сільськогосподарськими товаровиробниками об'єктивної необхідності його формування, розвиватися цьому процесу заважає відсутність чіткої державної підтримки кооперативних відносин, стартового капіталу у сільськогосподарських товаровиробників та незадовільний стан матеріально-технічної бази, кредитної системи кооперативного спрямування, недостатній рівень інформаційно-консультаційного, а також наукового й кадрового забезпечення діяльності кооперативних організацій. Проблематичним є також інвестування кооперативного сектора, оскільки кооперативи не співпрацюють із зовнішніми інвесторами через відсутність прибуткової орієнтації [1, с. 69]. Важливим аспектом розвитку кооперації є поінформування населення щодо переваг та недоліків обслуговуючої кооперації, зокрема, здатність стати рушійною силою для підвищення цінової ситуації за рахунок усунення посередників з ланцюга збуту сільськогосподарської продукції.

В умовах ринкової економіки кооперація є складним механізмом, діяльність якого охоплює не тільки одержання продукції, але її переробку, зберігання та реалізацію. Проте, розвиток кооперативних формувань в Україні дозволить закуповувати сировину у сільськогосподарських товаровиробників за справедливими цінами, переробляти в межах кооперативу та реалізовувати до кінцевого споживача. При цьому, створену додану вартість розподіляти, враховуючи внесок всіх учасників технологічного ланцюга. Головним

аргументом є забезпечення можливості товаровиробникам розширювати виробництво, оскільки кооперативи дають змогу товаровиробникам налагодити цей складний, але вкрай необхідний і дієвий механізм.

Висновки та перспективи подальших досліджень

1. М'ясопереробна галузь має значний потенціал для інтенсивного розвитку товаровиробників. Незважаючи на ряд проблем галузі, ціни на м'ясо і м'ясопродукти з кожним роком підвищуються.

2. На даному етапі набуває значення поняття „додана вартість”, оскільки сільськогосподарські товаровиробники змушені продавати тільки сировину, а реалізацією займаються посередницькі структури. Сфера виробництва і переробки м'яса та м'ясопродуктів характеризується значною кількістю учасників у ланцюгу „виробництво–переробка–споживання”.

3. Зарубіжний досвід свідчить, що кооперація дає можливість участі сільськогосподарських товаровиробників у створенні доданої вартості. Тому заслуговує на впровадження в умовах ринкової трансформації вітчизняного сільського господарства.

4. Основні проблеми функціонування сільськогосподарських кооперативів полягають у відсутності належної державної підтримки розвитку кооперативного сегменту, фінансовій нестабільності кооперативних підприємств та їх неналежному інформаційно-консультаційному забезпеченні.

Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз можливості об'єднання м'ясопереробних підприємств у вертикально інтегровані структури.

Література

---

1. Абрамова І.В. Організаційно-економічний механізм державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : 08.00.04 / ЖНАЕУ. – Житомир, 2006. – 150 с.

2. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [за ред. М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

3. Балашенко В.А. Кооперативный бизнес в агропродовольственной системе Канады / В.А. Балашенко, С.М. Пшихачаев, Н.Р. Руденко, А.А. Алексанян, С.В. Машков, Н.Н. Галенко // Вісник СНАУ. – 2009. – № 2. – С. 126–139.

4. Варченко О.М. Зарубіжний досвід диверсифікації діяльності маркетингових кооперативів / О.М. Варченко // Вісник аграрної науки. – 2012. – № 1. – С. 74–78.

5. Вісник Житомирської обласної ради (офіційне видання) / [відпов. за випуск В.Ю. Арешков]. – Житомир, 2011. – 204 с.

6. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера [за ред. Р. Дяківа] – К.: Міжнародна економічна фундація, 2002. – 703 с.

7. Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В.В. Зіновчук. – К.: Логос, 1996. – 224 с.
  8. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки / П.М. Макаренко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
  9. Молдован Л.В. Місце і роль кооперативів у сталому розвитку аграрного комплексу України / Л.В. Молдован // Кооперативний маркетинг в агробізнесі: проблеми і перспективи розвитку в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої Міжнародному року кооперативів. – 2012. – С. 10–17.
  10. Нагорный В.Д. Сельское хозяйство Канады. Корни успеха / В.Д. Нагорный. – Москва – Майкоп : ООО «Качество», 2004. – 328 с.
  11. Панасюк Б.Я. Кооперація та інтеграція в сучасному селі / Б.Я. Панасюк // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 4. – С. 24–28.
  12. Саблук П. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє / П. Саблук. – К. : Інститут аграрної економіки, 2001 – Т. II. Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення. – 483 с.
  13. Статистичний збірник: “Динаміка споживчих цін, заробітної плати та витрат домогосподарств” / Відп. за випуск. Т.М. Бульчак. Житомир, 2012. – 81 с.
-